

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

1

XI

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
BRATISLAVA 1963

V prezentovaných číslach Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV.

Práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.ceeol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

О Б С А Н

STÚDIE

Kliment Ondrejka, Štefan Tóth (* 30. apríla 1923 — † 10. októbra 1962 — — —	3
Emil Charous, Jánošík v české kultuře — — — — —	5
Jerzy Śliziński, Kilka słów o Janosiku w folklorze podhalańskim — — — — —	35
Alica Elscheková, Náčrt a zásady systému analýzy a triedenia slovenských ľudových melódii — — — — —	43
Zdeňka Horálková, Nové objevy lidových písní z 18. století? — — — — —	51

MATERIÁLY — ARCHÍV

Ján Kantár, K štúdiu histórie a života sklárov v okolí Bardejova, II. časť — — —	60
Drahomíra Stránská, Zvýšené stavby ve Valašské Belé a Čavoji — — — — —	91
Ján Mjartan, Materiál k ľudovému poľovníctvu na Záhorí — — — — —	115

ROZHLADY

Soňa Kovačevičová, Uzbekistan očami československého etnografa — — — — —	122
Soňa Burlasová, XV. konferencia Medzinárodnej spoločnosti pre ľudovú hudbu — — —	138

DROBNÉ ZPRÁVY — — — — —	139
-------------------------	-----

RECENZIE A REFERÁTY

J. Tauber, Problémy, úkoly a metody studia sociálního vývoje vesnice a zemědělství (J. Podolák) — — — — —	145
R. Jeřábek — V. Frolec — D. Holý, Podluží. Kniha o lidovém umění (J. Podolák) — — —	146
Z. Vachová, Národopisné sbírky Slezského muzea (J. Pátková) — — — — —	148
Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala (J. Podolák) — — — — —	148
T. Lokvenec, Krkonošské hřebeny (J. Král) — — — — —	150
J. Šolc — J. V. Scheybal, Lidové stavby v Pojizeří (J. Vařeka) — — — — —	151
Russkij folklor. Materialy i issledovaniya. Zv. I (1956) — zv. IV. (1959) (O. Zilynskyj) — — —	154
Brožury Ústředí ľudovej umeleckej výroby v Bratislave (J. Pátková) — — — — —	164
Zprávy o časopisoch v knižnici NÚ SAV (V. Bužna, M. Kubová) — — — — —	165

С О Д Е Р Ж А Н И Е

СТАТЬИ

Климент О н д р е й к а, Штефан Тот, 30 апреля 1923 г. — 10 октября 1962 г. — — —	3
Эмиль Х а р о у с, Яношик в чешской культуре — — — — —	5
Jerzy Śliziński, Kilka słów o Janosiku w folklorze podhalańskim (Ежи Слизиński, Несколько слов о Яношике в подгалаанском фольклоре) — — — — —	35
Алица Э л ь ш е к о в а, План и принципы системы анализа и разделение словацких народных мелодий — — — — —	43
Здеňка Г о р а л к о в а, Новые открытия народных песен 18 века — — — — —	51

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Ян К а н т а р, К изучению истории и жизни стекловаров в окрестностях Бардеева, 2-я часть — — — — —	60
Драгомира С т р а н с к а, Этажные постройки в Валашской Беле и Чавоии — — — — —	91
Ян М ь я р т а н, Материалы к простонародной охоте в Загори — — — — —	115

ОБЗОРЫ

Соња К о в а ч е в и ч о в а, Узбекистан — глазами чехословацкого этнографа — — — — —	122
Ссња Б у р л а с о в а, 15-я Конференция Международного Общества по народной музыке — — — — —	138

МЕЛКНЕ ЗАМЕТКИ — — — — —	139
--------------------------	-----

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ — — — — —	145
-------------------------------	-----

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

XI
1963

VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
BRATISLAVA

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník XI, 1963

Vychádza štyri razy do roka

Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová

Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová

Redakčná rada: doc. dr. Rudolf Bednárík, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Horváthová,
dr. Soňa Kovačevičová, dr. Michal Markuš, doc. dr. Andrej Melicherčík, dr. Ján Mjartan,
dr. Ján Podolák

Redaktor časopisu Vincent Laca

Technický redaktor Ondrej Betko

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания XI, 1963, № 1
Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы д-р Божена Филова и Вера Носáľовá
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang XI, 1963, Nr. 1. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosáľová
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume XI, 1963, No 1.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosáľová
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné XI, 1963, No 1. Parait quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosáľová
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS
Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník XI, 1963, číslo 1. Vychádza štyri razy do roka
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová
Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová
Redakčná rada: doc. dr. Rudolf Bednárik, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Horváthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Michal Markuš, doc. dr. Andrej Melicherčík, dr. Ján Mjartan, dr. Ján Podolák
Redaktor časopisu Vincent Laca
Technický redaktor Ondrej Betko
Redakcia: Bratislava, Klemensova 27
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—
Výmer PIO 2385/49-III/2 — V-06*31096

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma Poštový novinový úrad — ústredná administrácia PNS — Gottwaldovo námestie 48/VII, Bratislava. Možno tiež objednať na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje Poštový novinový úrad — vývoz tlače — Jindřišská ul. 14, Praha 1.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963

Ľudové poľovníctvo a rybárstvo, patriace do koristného hospodárstva, pretrvávalo všade tam, kde boli pracujúci odkázaní dopĺňať si stravu a najmä nahrádzať v nej nedostatok mäsových potravín, ktorých bolo v bežnej ľudovej strave pomerne málo. V tomto ohľade nebolo výnimkou ani slovenské Záhorie, kde bolo hojne drobných roľníkov a bezzemkov, ktorí sa živili príležitostnou nádenníckou robotou, prípadne na leto odchádzali na sezónne poľnohospodárske práce na veľkostatky, alebo, keď stáli prácu nenachádzali, vystaľovali sa. Informátori charakterizujú ľudovú stravu záhorskej chudoby takto: navarili hrniec fazule a jedli ju, kým trvala. Alebo *krumple* (zemniaky) krájali na kolicčka a piekli ich na *plotni* (sporáku). Keď sa trochu zapiekli, hneď ich jedli; pravda, neomastené. Iní zasa už na raňajky jedli zapražένú omáčku s chlebom a dosť. V letnom čase bežným jedlom bolo zbierané kyslé mlieko s chlebom. Často jedávali aj sladké mlieko *zadrobené* drobkami z múky, na čo chudobnejší používali aj kozie mlieko. Starým a rozšíreným jedlom bola aj *jahvová* kaša, ktorú jedávali všetci. (Jahve je proso olúpané zo šupiek.)

V zložení záhorskej — a tak isto aj celoslovenskej — ľudovej stravy prevládali v minulosti jedlá rastlinné a veľmi málo tu bolo mäsových pokrmov. Tieto sa získavali predovšetkým z chovu ošipaných a hydiny, čo však u chudobnejších bolo obmedzené pre nedostatok krmiva pre domáce zvieratá. Za týchto okolností je potom pochopiteľné, že strava sa dopĺňala jednak zbieraním rozmanitých lesných plodín (huby, maliny, černice, jahody a pod.), no pri mäse najmä poľovaním na rozličné drobné aj väčšie poľné a lesné zvieractvo. Takto sa vyvinulo ľudové poľovníctvo, ktorého úspech predpokladal znalosť prírody, života a návykov lovených zvierat a tomu zodpovedné poľovnícke zbrane a praktiky, čo tvorí jeden úsek ľudovej kultúry. Tu podávame z neho materiál zo slovenského Záhoria.

Z drobnej poľnej fauny je to predovšetkým syseľ (*Citellus citellus*), na ktorého poľujú na celej západoslovenskej nížine. Pokladajú ho za zvieru veľmi škodlivú. Jednak preto, že znivočí množstvo obilia, že navláči mnoho zrna do svojho hniezda, a aj preto, že nivočí aj iné drobnejšie zvieratá. Informátori udá-

vajú, že syseľ vládze zničiť aj zajaca alebo králik. Vyskočí mu na krk, prehryzne žilu a cicia krv, kým ho celkom nezahrdúsi. Najčastejšie skočí na zajaca keď leží napadne ho na *spánku*. Napadnutý zajac zúfale píská, pobehuje sem i tam, ale do krku zahryznutého sysľa sa zbaviť nemôže. Informátor bol svedkom takéhoto zápasu, udel po nich vidlami a dostal obidvoch, zajaca aj sysľa (Borský Mikuláš).

Z viacerých dedín Záhoria máme však údaje, že sysľov lovili aj pre potravu. V Lozorne sysľov odrali a upiekli na panve na masť, a tak ich jedli. Podľa informátora je to *ohromne dobré*. To isté sa tvrdí aj v Brodskom a podľa zistenia zberateľa K. Andela aj Šarfijanov (Blatné) prezývali *sysľarmi*, lebo vraj jedli ich mäso a v Banke pri Piešťanoch medzi jedlami, ktoré na Veľkú noc nosili do kostola posvätiť, boli aj pečené sysle, pre čo sa im posmievali riekankou:

A ti milá sislacina,
nebudeš ti posvacena.
Marš von z kostola,
ti zemská potvora.

Na celom Záhorí je známe lapanie sysľov *vylievaním*. Syseľ má obyčajne do podzemného hniezda dve diery, jednu šikmo, druhú kolmo. Šikmú treba upchať zemou a do zvislej vliať vodu. Po naliatí za chvíľu začne voda v diere *klokotať* a syseľ sa už aj *tiskne* hore. Poľujúci striehne naň nad dierou, ruku drží nad otvorom a má ju pripravenú na chytanie. Len čo syseľ vystrčí hlavu, ľavou rukou ho za ňu chytí a pravou uderí po hlave paličkou a zabije. V takomto chytaní sysľov sú veľmi šikovní, najmä Lozorania.

Druhý veľmi rozšírený spôsob je lapanie sysľov do ôk, čiže do *smečky*. Smečka, či oko, je vlastne slučka, nastavená tak, aby zvieru hlavou, nohami, alebo celým telom o ňu zavadilo, vlastne do nej vošlo, a tým, že sa usiluje z nej von, stiahne si ju a chytí sa. Je to veľmi starý a všade rozšírený poľovnícky nástroj, ktorý sa primeranou úpravou používa na všetky bežné druhy lovného zvieractva, od drobného vtáctva až po vysokú zver. Prvou podmienkou je nastaviť oká na také miesta, kadiaľ zver obvykle prechádza. Treba teda poznať jej *chodničky* a *veksle*, ktorými

pravidelne chodí, lebo tak je najpravdepodobnejšie, že zver narazí na nastavené oko. Okrem toho sa tu praktizuje aj nadháňanie zvierat smerom do nastavených ôk. Na sysľov zhotovujú slučky z tenkého drôtu (aký sa používa na viazanie ruží) a založia ich nad diery sysľa. Potom poľujúci naháňa sysľov vonku po poli, aby boli nútení utekať do dier. Pri zaliezaní do diery sa sysľ obyčajne chytí do nastaveného oka, lebo má dlhé telo a chytí sa, čo i len za zadnú časť. Chytený sysľ začne pišťať, čím upozorní na seba poľovníka, ktorý ho uderí po hlave, zabije a oderie (Lozorno). V Kopčanoch robili slučky na sysľov z dlhej srsti kravského *ocasa* a vedeli sysľa do nej prilákať aj piskľavým hvízaním, napodobňujúci hlas samice.

Podobne sa poľuje aj na škrekča (*Crisetus crisetus*), ktorý je však nebezpečnejší, lebo pri prenasledovaní sa bráni, ba napadne aj človeka. Frčí a z huby pľuje drobné kamienky a piesok a keď ich už v hube nemá, prednými dlabkami rýchlo hrabe a frka hlinu človekovi do očí. „Kreček je žutokešavý, pje kní jak morské prasátko“, ale jeho mäso sa nejde. Je však veľmi škodlivý, lebo tiež navláči mnoho zrna do diery. Preto zvykli jeho hniezdo aj rozkopáť a zrno vybrať. Informátor však počul, že niekde (tuším okolo Skalice) jedli aj mäso zo škrekča (Búry).

Sú ľudia, ktorí chytajú aj ježov (*Erinaceus europaeus*). Robievajú to v lete, keď jež fučí a tak ho poľujúci počuje. Obvykle fučí v predvečer v zákopech (priekopách) a na medziach. Jež pri prenasledovaní neutečie, ale sa skrúti do kľbka. Poľujúci skrúteného ježa podpichne rázsoškami, otvorí ho a odsponu oderie, ak je jedlý. Ľud totižto rozoznáva dva druhy ježov. *Svinský* jež má rypáček podobný svinskému pysku; ten je jedlý. Druhý je *myší* jež; ten sa ješť nedá, ale veľmi dobre chytá myši, lebo sa nimi živí. Tohto niekde držia doma na dvore, lebo lepšie lapá myši ako mačka (Búry).

Tchory (*Putorius putorius*) chytajú vtedy, keď chodia na sliepky, čo býva najčastejšie v zime, keď inde niet pre ne dosť potrav. Chytali ich do pascí, a to jednak do *schlopov*, t. j. do hranolovitých debničiek, ktoré mali na oboch koncoch záklopy. Ako návnadu kládli do schlopov črevá. Keď tchor za návnadou vošiel do *truhly*, záklopy spadli a zvierat zostalo chytené. Chytali ich aj do železných pascí, ktoré volajú *železá* alebo aj *kľešte*. Kľešte zhotovovali kováci alebo Čigáni, teraz ich kupujú v železiarskych obchodoch. Je to továrenská výroba a ich veľkosti sú normované podľa druhu lovených zvierat. Na Záhorí sú ešte i dnes veľmi rozšírené a okrem

tchorov chytajú do nich vrany, jarabice, bažanty, lišky atď. Podobne chytajú do železa aj kuny (*Martes martes*), tiež v zime, lebo kunu chytajú len pre cennú kožušinu. Okrem toho aj kuna v zime z núdze prichádza až do stodôl, takže ju ľahšie možno chytiť. Za kunu kožu bolo možné dostať až do tisíc korún, preto ich usilovne lovili. Podobne sa speňažovala aj kožušina z tchora, pravda, tá je oveľa lacnejšia, dostalo sa za ňu do 100 korún (Lozorno). (Cena sa vzťahuje na obdobie okolo r. 1930.) A napokon medzi drobnú zverinu chytanú pre kožušinu pribudla aj ondatra (*Fiber zibethica*). Má výbornú kožušinu, teplúčku, ktorá je veľmi súca na podšívku vesty. Za jednu ondatru dostanú dnes okolo 25,— Kčs (Kopčany).

Z tchora a kuny alebo ondatry mäso nikdy nejedli.

Dôležitým doplnkom ľudovej stravy na Záhorí bolo mäso zajacov (*Lepus europaeus*) a poľných králikov (*Oryctolagus cuniculus*). Na celom Záhorí je známy spôsob poľovania na zajacov, že ich hľušili *glockami* alebo ich napichovali na vidly. *Glocek* je kyjak, poleno (porovnaj čes. *klacek*) z tvrdého, ťažšieho dreva. Dlhý je do metra, ale býva aj kratší a hrubý do 5 cm. Na jednom (spodnom) konci máva *zákovku*, ktorou býva 5–10 cm dlhá kovová rúrka, alebo 2–3 železné skrutyky, matice. Ľudový poľovník si ho nesie v ruke a len čo zazrie ležiace zviera, alebo keď vyskočí a tak isto keď zočí na strome sediaceho bažanta, hodí doň glocek. Glocek je teda vrhacia zbraň, ktorá sa používala nielen na zajace, ale na všetko drobné zvieratstvo a vtáctvo. Aj svojím tvarom a výstrojom a tak isto aj spôsobom používania patrí nesporne medzi najstaršie a všeludové poľovnícke nástroje, s hojnými dokladmi zovšadiaľ. Musí ho hodiť tak, aby železným koncom, kde je zákovka, uderil do zvieraťa, najlepšie do hlavy alebo do predných nôh. Poľujúci musel byť v hádzaní glockom zručný, musel mať *trefnú* ruku. Ako informatori súhlasne udávajú, takýchto tu bolo dávnejšie dosť; boli takí chlapi, ktorí vedeli glockom výborne triať a nijaké zviera im neušlo. Glocek mával pri sebe aj oráč na poli, mal ho stále pri pluhu. Keď pri oraní natrafil na zajaca, hodil po ňom a zmocnil sa ho.

Inakšie však pri poľovaní na zajaca je dôležité nebadane sa k nemu priblížiť natoľko, aby ho mohol trafiť glockom, prípadne udrieť palicou alebo napichnúť na vidly. Dá sa to vtedy, keď zajac spí. Najhlbšie spí, keď dorastá repa, teda po žatve. Keď vtedy ideme vedľa neho pozorujeme, že oči má síce *venku*, ale nevidí, lebo spí. Vtedy okolo poludnia ide

poľujúci s palicou alebo s glockom vedľa repníka, priblíži sa k spiacemu zajacovi a tak ho dobije. Na celom Záhorí je ďalej známe, že k spiacemu zajacovi sa možno priblížiť tak, že poľujúci nejde naňho priamo, lebo by to zajac hneď zbadal a ušiel by, ale obchádza okolo neho. Zajaca treba *obejť*, t. j. aspoň tri razy ho obísť a špirálovite sa k nemu približovať. Zajac to síce vidí, ale si to nevšimne, alebo keď aj prichádzajúceho vidí, nevie, či má skočiť a či zostať *utajený*. Keď sa k zajacovi približujú dvaja alebo viacerí (zasa nie priamo, ale vždy do špirály), tak sa stále nahlas rozprávajú, čím chcu zbudit dojem, že učupeného zajaca nevidia. Keď sa poľovník postupne približuje k zajacovi, nemá na zajaca priamo hľadiť, „lepší je hľadiť bokom“, nesmú sa im oči stretnúť, lebo takto zajac dlhšie vydrží *zatajený*, lepšie sa mu možno priblížiť. Často až tak, že sa poľujúci môže naň hodiť celým telom (Kopčany, Lozorno a i.).

Naproti tomu informátor z Búru (Borský Mikuláš) pripúšťa síce, že spiaceho zajaca možno *priblížiť*, ale neverí, že by to bolo možné *na pješo*. To zajac nedočká, ujde. Ale keď ide na voze, toho si zajac ani nevšimne, podobne keď ide okolo neho statok, kone, voly a pod. Toho sa zajac nebojí a vtedy ho možno s voza skoliť vidlami, napichnúť alebo poriadne uderiť. Ešte istejšie je vziať si 2–3 m dlhý *dubček*, čiže mladý dubový kmeň, odzemenok, s tým švihnúť po zajacovi. Keď ho tým uderí, „už vjec neskáče“.

Ďalší a zasa na celom Záhorí (a prirodzene aj inde) známy spôsob je lapanie zajacov do *smečky*, čiže do ôk.

Aj pri poľovaní na zajace treba vedieť, kde majú *chodníky*, kade chodievajú. V zime, keď napadne sneh, sa to zistí najľahšie, na jar sa kladú smečky do brázd alebo na *rúny*, t. j. na chodníky medzi radmi viniča, kade zajace chodia. Chodníky zajacov cez obilie možno nájsť podľa toho, že tade je obilie presekané. Na tieto miesta treba nastaviť oká, čiže ľudovým výrazom sem ich treba *nastrážiť*, alebo *nalácat*. Smečky sa robia z hrubšieho drôtu a na zajaca má byť oko väčšie ako psia hlava. Smečka sa pripevní na kolíky zahľobené do zeme a nastaví sa vždy kolmo, stojato. Výška smečky od zeme je menlivá, najmenej 5 cm a najviac 20 cm, čo sa riadi „podle mjesička“. Keď je totiž splň mesiaca a v noci je väčší mesačný svit, zajac drží hlavu hore a tak beží. Vtedy musí byť smečka najvyššie, teda na 20 cm od zeme. Čím je noc tmavšia, tým sa kladie smečka bližšie k zemi, lebo za tmy ide zajac pomalšie a dolu hlavou *snotrí* (Kopčany).

Králikov hľadajú podľa označenia hniezda, ktoré si spraví králičia samica. Vedia, že najradšej sa *bahňú* pod tvrdou a prehľbenou kôľajou na poľnej ceste. Samica vie, že v kôľajisti je pôda tvrdá, ubitá, že tam sa to nad ňou neprevalí. Preto si vyhrabe hniezdo, ba celú rozsiahlu podzemnú skrýšu pod kôľajistom a na povrchu si ju označí kopčekom hlíny. Informátor si spomína, že ako chlapec sledil so svojimi druhmi na poľných cestách a hľadal takéto kopčeky. Nájdены kopček rozhrabali a kopali často až do hĺbky 80 cm, kým došli na hniezdo. Mladé králiky vybrali, rozdelili si ich a každý ich doma choval v klietke, kým nepodrástli; potom ich zjedli. Aj králikov možno chytať do ôk. Smečky na ne treba *nalácat* (nastaviť) k diere, kade králik zo skrýše vychádza (Búry).

Ďalšia skupina drobnej fauny, lovenej pre mäso, je vtáctvo. Chytali sa tiež do smečky („na čo chitáš?“ „Na smečky“), lenže oká nastavované na vtáctvo sa nazývajú aj *sídla*. Sídla na vrabcov (*Passer domesticus*) sa pripravili z konského *ocasa*. Na kuse dosky sa približne rovnomerne navŕtali diery a do nich pripevnili 20–30 ôk. Potom dosku vylôžia na miesto, kde sa vrabce najviac zdržujú a nasypú na ňu plevy a nejaký *semenec*. Vrabce čoskoro prídu zobať semeno, pričom sa chytia do nastrážených sídiel za hlavu alebo za nohy. Takéto chytanie sa najlepšie darí v zime, keď vonku niet dostatok potravy. Za vnadidlo sa najčastejšie používalo semeno *vľka* (lopúch, lopušina) (*Arctium*), ktoré majú vtáci radi.

Na malých vtákov používajú chlapi *strilku*. Sú to dva na malej rázsoške pripevnené gumené šnúrkys spojené na konci koženým pásiikom. Sem sa vloží kamienček, gummy sa natiahnu a spustením sa kameň vymršťí. Tento nástroj je inde na Slovensku známy aj pod názvom *funga*. Informátori ho nepovažujú za vážnu poľovnícku zbraň, lebo tým sa dá mieriť len približne a trafenie je skôr len náhodné. Podobný nástroj je aj *prak*, kde kožený pásik na kameň je priviazaný na dva konce špagátov. Koniec jedného povrázka sa okrutí na ukazovák, druhý sa chytí medzi prsty. Po niekoľkom otočení rukou, aby sa nabral švih, medzi prstami držaný špagát sa vypustí, a tým sa vymršťí aj kamienok. Ani to však „nebolo na trefení“, mieriť sa tým nedalo ani tak ako so strilkou. To majú iba chlapi na pastvinách a pretekajú sa, ktorý ďalej hodí. Pritom je však zaujímavý údaj, že vraj takúto zbraň mali „Prajzi v šestašedesátém“ (Kopčany).

Podľa niektorých informátorov nachytaných, oškľbaných a vyčistených vrabcov uva-

rili na polievku a zjedli aj mäso. Napríklad v Studienke (Hasprunke) pochytané vrabce ošklbali, vypitvali, „našpikovali“, a tak varili z nich polievku. Potom ich ešte pripiekli, a tak jedli. Informátor z Búrú k tomu dodáva: „Já sem to viděl; je to pěkne žufunké jak slépka“. V Kopčanoch však informátori nevedia, že by sa vrabce lapali na potravu. Chytali ich vraj len chlapei a dávali ich mačkám, lebo „gdo bi to škubal a kolko bi ich bilo treba?“

Do smečiek chytali aj stehlíkov (*Carduelis carduelis*). Predávali ich za prvej ČSR ako spevákov do kliecky do päť korún za kus. Mali na ne kupcov aj z Moravy, chodili si po ne až z Brna. Riziko bolo v tom, že stehlík je háklivý, často sa *ščemeril*, dostal pod chvost taký *mechírek*, z čoho mohol aj uhynúť. Stehlíkov tu bolo kedysi mnoho, ráno v lete, keď sa rozvidnievalo, „už kričali“ (Kopčany).

Aj na Záhorí je známe chytanie drobnejšieho vtáctva na lep, na čo máme doklady z viacerých oblastí Slovenska. Lep varia z bobúľ *ivja*, čiže imelo biele (*Viscum album*), ktoré rastie na dube. Lepom natrú tenké vrbové prútičky („tenušské jako slámka, na 2–3 mm“) a popchajú ich do *vlkov* (lopúchov). Keď sem vták sadne, prilepí sa a nemôže odletieť (Kopčany).

Vrany (*Cervus corone cornix*) chytajú do *kleští*. V zime ich vyložia na pole a posypú klasmi a plevami; vrana príletí, sadne na ne a chytí sa. V Jablonovom priviazali na železo misku s kukuricou a železo prikryli snehom. Na kukuricu prišli vrany do dediny až k humnám (Lozorno). Z vrany je dobrá polievka, no zjedli aj uvarené mäso. Mladá vrana, najmä z hniezda, má mäso chutné „jak hólub“ (Kopčany).

Jarabice (*Perdix perdix*) na Záhorí, známe pod menom *kurotvi* sú napospol obľúbené a lovia sa pre chutné mäso. V zime ich chytajú na snehu. Poľujúci vezmú asi 3 m dlhý a v priemere asi 15–20 cm hrubý drúk, položia ho na sneh a po celej dĺžke ho obložia vrstvou snehu. Nakladú naň *kútku* (kôpku) snehu, mierne ho utlapkajú a potom drúčik vytiahnu. V snehu zostane diera, *tunel*. Z oboch koncov, do hĺbky až pokiaľ to ide, nasypú do tunela zrno a plevy. Poľujúci potom odíde a schová sa niekde za stromy tak, aby videl zo skryše na založenú návnadu. Keď príletí krdel jarabíc, najčastejšie 8–10 kusov, začnú tu hrabať, zobať a postupne vojdú až do snehovej diery. Často sa do nej schovávajú aj pred prudkým a studeným vetrom. Keď sú už vnútri, poľujúci priskočí, jeden otvor diery snehom zapechá a od druhého

konca postupne rukami pritláča snehový tunel a jarabice pochyťá. Chytenej „víkrúci krk a pichne do mjecha“.

Veľmi zaujímavé je aj chytanie jarabíc na *zásipi*. Zásypy sú búdky zo smrekového haluzia (*ze smrčá*). Robili ich v zime, a to tak, že napred kolmo nasadili do zeme drúčik a okolo neho do *gulata* naukladali smrekové konáre, ktorých vrchovce spojili a špagátom pripevnili o drúčik, takže zvnútra vznikol uzavretý priestor, búdka kupolovitého tvaru, v priemere asi 2–3 m a vysoká 50–100 cm. Na spodku pri zemi nechali alebo spravili na smrekovej ohrade viac otvorov, *také ďure*, aby *kurotvi* mohli nimi do budy vliezť. Okolo budy a do nej nasypali *odpad*, čiže nekvalitné zrno, a to obvykle keď napadol prvý sneh. Jarabice čoskoro objavlia ponasýpané zrno alebo semeno a dochádzajú. Poľujúci striehu na ne z úkrytov, a keď vidia že jarabice sú už v búde, celý jej spodný okraj, kde sú otvory, obtiahnu okolo rybárskou sieťou, takže búdka je celkom uzavretá. Potom jeden z poľovníkov si šikovne poodhrnie sieť, rozšíri si vchod do zásypu, vojde tam, jarabice rukou pochyťá a pokladie do vreca (Kopčany).

Na okolí Gajár používajú na lapanie jarabíc asi 25 m dlhú a 200–250 cm širokú rybársku sieť viazanú zo špagáta. Na oboch koncoch sú na ňu pripevnené tenšie drúčiky a na nich uprostred sú priviazané povrazy, za ktoré sieť ťahajú. Ťahajú ju postavenú stojato dvaja chlapi po strniskách a tretí ide za nimi asi uprostred siete. Vyplašené jarabice vletia do siete a v nej uviaznú. Na ťahanej sieti sa totižto utvorí smerom dozadu „také brucho“, vak, z ktorého sa vtáci nedostanú von. Tento vak na sieti sa nazýva *teňatá*. Tretí chlap vyberá jarabice zo siete, aby sa trepotajúce v teňatách nepozabíjali. V Kopčanoch je *teňatá* názov pre celú sieť, ktorou poľujú aj na bažantov a na zajace.

V Lozorne (a aj inde) chytali jarabice aj na *sídla*. Známe je, že jarabice si v zime porobia v snehu chodníky a zavčás rána, keď im je zima, *honja* (naháňajú) sa po týchto chodníkoch. Sem nakladú sídla z tenkého žltého drôtika s okami asi na 15–20 cm, na tri prsty vysoko od zeme. Ako jarabica uteká, len nohy jej *nadletia* a už je v oku. Jarabice často aj ženú do sídiel, nadržávajú alebo vábja. Jeden napr. vedel napodobniť ich hlas „čírí, čírí“, učupený behal za nimi a hnal ich do očiek, nastrážených na brázdach. Jarabice, ktoré sa pritom nechytali a prešli cez nastrážené smečky, nadbehol a hnal ich zasa nazad do očiek (Kopčany).

Okrem živých vtákov bývalo zvykom hľadať aj vajčeka jarabíc, čo robievali 13–15 roční chlapi pri pasení dobytká. Hniezda hľadali na miestach, kde nechodil dobytok. Vedeli, že jarabica okolo 11. hodiny znesie vajce, pričom samec okolo nej obkolesuje a kričí „kiris, kiris“, podľa čoho sa hľadači orientovali. Nazbierané vajcia buď vypili, alebo ich išli predat do Štvrtka (Plaveckého), kde ich kupovali a nosili niekam za hranice. Platili za ne pomerne dobre, takže pri úspešnom hľadaní si chlapi zarobili aj 5–6 Kčs, za ktoré si kupovali tabak. Prihodilo sa však aj to, že ich prichytil hájnik a vzal im vajčeka alebo peniaze.

Z *kurotvi* je dobrá *polévečka* ako zo sliepky a jedia ich aj pečené. Aj tak robia, že v polievke uvarené dajú ešte prípiceľ na cibulke, alebo ich nadiievajú (Kopčany).

Prepelice (*Coturnix coturnix*), ľudovo na Záhorí *krepelki*, chytajú podobne ako jarabice. Okrem toho bolo známe aj tzv. „zažínanje na krepelki“. Keď sa žalo ešte kosákmi, krajní ženci v rade predbehli prostredných, takže pôvodne rovný rad žencov sa skrútil do polkruhu a takto postupovali pri ťatí ďalej. Na konci role polkruh postupne uzavreli do kruhu a v obkolesenej ploche nevyžatého obilia učenpené prepelice pochytili tak, že ich priklápali klobúkmi. O prepelici totiž vedia, že málo lieta a skôr uteká. Keď ju naháňajú, ľahne si na zem hore brucom a nohy schová, čím sa chce vlastne schovať, aby ju ne našli (Kopčany).

Celé československé Pomoravie, z oboch strán rieky Moravy je bohaté na bažanty (*Phasianus colchicus*), preto je prirodzené, že na ne poľujú tiež. Všade ich chytajú do *kleští* a do *smečky*. Smečka na bažanta sa nastavi do výšky asi 20–25 cm na cesty, kade bažant chodí. Obyčajne, ako tade uteká, chytí sa do smečky za nohy, alebo vbehne do nej hlavou (Kopčany).

Špeciálna poľovačka na bažanty býva najmä v noci, keď bažanty spia na stromoch. Dlhú tyč, *húlu*, na jednom konci rozštiepia, *rozkolja*. Do rázštepu vložia kus sýry (*ajnskľogu*). V noci posvietia *baterkou* alebo karbidovým lampášom na spiacich bažantov. Bažant, keď naňho svieti, ani sa nepohne. Vtedy mu podstrčí pod nos na tyči zapálenú síru. Bažant dostane od zápachu závrat, priotrúvi sa a spadne zo stromu. Ako informátor podotýka, pri takejto poľovačke bažanty padali *jak hruski*. Spadnutým bažantom vykrútili krk a nakládli ich do *mjecha* (Búry).

Podobná, no jednoduchšia poľovačka je vtedy, keď bažanty sedia nižšie, na prístupných miestach. Keď na ne posvietia, ani sa

nepohnú, len si vopchajú hlavy medzi krídla a zostanú sedieť. Vtedy ich možno pochytať aj holými rukami. Novšie ich strieľajú vzdychovkami. Len výnimočne sa pritrafilo, že rybár cestou z rybačky prichlopil čereňom bažanta, ktorý sa mu priplietol do cesty. Častejšie ich však chytali rybárskymi udicami. Na háčiky navliekli kukuričné zrnká, priviazali ich na špagát a rozhodili na cesty bažantov. Bažant prehltnie kukuričné zrnko aj so špendlíkom a je chytený (Kopčany).

Bažantov bolo kedysi na Záhorí mnoho. Teraz ich je už menej, lebo ich *vody topja*. Jarné záplavy zatopia hniezda s vajčkami, takže ich samice nevysedia. Aj inak, keď samicu raz vyruší z hniezda, viac nepríde, opustí vajcia. Mäso z bažanta je veľmi obľúbené, považuje sa za lepšie než slepačie. Varí sa na polievku, ktorá je výborná „ako olej“. Potom ho ešte *fikne* na pekáč, pripieče sa a tak ho zjedia (Búry).

Na *jamách* a mŕtvych ramenách Moravy sa každoročne zdržovalo aj veľké množstvo divých kačíc (*Anas platyrhynchos*). Keď sa totiž rieka Morava vyleje — a to býva obvykle každý rok, lebo na dolnej časti nie je regulovaná — zaleje lúky, a tak vzniknú na nižšie položených miestach *jamy* a mŕtve ramená. V kopčianskom chotári sú napr. štyri veľké mŕtve ramená, *V mléčnej*, *Rúbanica*, *U zuba* a *Černohorská*. Počas rozvodnenia rieky Moravy, keď prúdi z nej voda aj do týchto mŕtvych ramien, dostanú sa sem aj ryby a tu uviaznu. Sem potom prichádzajú aj divé kačky, lebo podľa náhľadu ľudu rady majú tiehú vodu, kde je dosť *palášini* (*Phragmites communis*) a potravy. („Včul tí noví hájníci ich porád striľajú a plašia, a tak ich je málo.“) No ľud na ne poľuje tiež. Najjednoduchší spôsob chytania divých kačíc bol, že chlap *chlopel* kačicu na lúkach palicou alebo vidlami. Obyčajne sa to podarilo vtedy, keď ju zbadal ako sa v *palachu* trepe a nemôže sa z neho napochytne vymotať. Na jamách a mŕtvych ramenách chytali kačice na špendlíkové háčiky. Na háčik sa napichne malá ryбка, *bjelčka* (*Alburnus alburnus*) vo veľkosti malička. Napichnú ju len za kožu na chrbte, „za chrbetníc“, aby zostala živá, po vode *jazdila*, musela sa pohybovať, lebo na mŕtvu rybu kačka už veľmi nejde. Špendlík je priviazaný na tenučký tmavý drôt, dlhý asi 50 cm, a ten ešte na 100 cm dlhom špagáte, aby ryba mala *volní chod*. Stalo sa aj tak, že pri plávaní sa rybka *zaplantala* na halúzku a zostala treť. To však neprekážalo, lebo kačica ju aj tam našla. Koniec špagáta sa priviazal o konár na kríku, aby to *pérovalo*. Tieto špendlíky s beličkami kladú v pod-

večer a ešte večer alebo na druhé ráno ich vyberajú. Kačica plávajúcu rybu zvyčajne *chmatne* a už je chytená. Niektorá sa pritom aj udusí, keď jej háčik s rybkou zostal trčať v hrtane a nemohla dýchať.

Beličky, potrebné na lov divých kačíc, nachytali sieťou zvanou *bjelíčák*, alebo „sak na malé ryby“. Je to čereň so sieťou obdĺžnikového tvaru, veľkou asi 400×150 cm, s malými očkami, len asi pol cm². Oblúky má dlhé osi 200 cm a žŕdku, *húlu* 400–450 cm. Loví sa ňou z loďky, ktorá sa pomaly plaví po tichej vode. Keď niet beličiek, tak na háčiky napichajú *lachčini*, čiže pľúca z akýchkoľvek zvierat. Tieto napichnuté na udici plávajú po povrchu vody, kačica ich prehltne a chytí sa. Názov *lachčini* je od toho, že je to ľahké a pláva na vode (Kopčany).

Divá kačka sa *oškube*, uvarí alebo upečie; dobrá je aj na *paprikáš* (Kopčany).

Poľovačka na divé kačky je známa na celom povodí dolnej Moravy, no najrozšírenejšia bola na okolí Kopčian, kde aj štátna lesná správa mala svoju *kačenárnu*. Je to vodná nádrž, veľká asi 3 ha, založená r. 1784 a zariadená na lov divých kačíc. Podrobne je opísaná v knihe *Nyitrávármegye monografiája* (Magyarország vármegyéi és városai), str. 347. Na ľudové poľovníctvo nemala priamy vplyv, i keď je tu na celom okolí známa. Zaujímavé sú však údaje o množstve ročne ulovených divých kačíc. V 50. rokoch minulého storočia chytili tu ročne 10–15 tisíc divých kačíc, no napr. r. 1896 už iba 1797. Podľa ľudových informátorov v posledných rokoch, čo bola kačenárna v prevádzke, ulovili tu ročne 1200 kačíc. Kačenárnu prevzalo teraz miestne JRD, ktoré tu zariaďuje chov vednej hydiny.

Väčšiu zver chytajú tiež do ôk. Zhotovujú ich z hrubšieho drôtu, až do hrúbky malíčka. Poľujúci zohne mladý dubček, buk alebo hrab,

vrchák (vrchovec) priviaže naslabo ku kmeňu druhého dubca a pripevní naň oko. Keď srnec sem narazí, slabo priviazaný ohnutý kmeň sa uvoľní, *švihne* hore a srnec už visí. Takto sa chytá srnčie, laň a jeleň s malými parohami. Aj tu je podmienkou úspechu poznať cesty zveri a na ne nastaviť oká. Tento spôsob poľovania je známy na celom Záhorí a na mnohých miestach sa praktizuje ešte i dnes. Väčšiu zverinu chytajú aj do veľkých želez. Takéto železá majú na *kridlach* (ramenách) aj *ozubi*, ktoré sa vryjú do mäsa chytenej zveri, takže táto sa nemôže vyslobodiť. Veľké železo na diviaka (*Sus scrofa*) rukami ani nemožno roztiahnuť, „to musí ňáakým drevom otvoriť“. Keď sa chytí diviak, museli ho sekerou doraziť, lebo v železe zostal živý.

Chytenú zverinu posekali a zasolili do suda. Potom ju obvykle varili alebo piekli. Mäso z diviaka síce trochu *čut* (zapácha), ale inak je dobré. Najčastejšie ho jedli pečené, masť z diviaka nevypražali a ani *hurky* a klobásky nerobili (Lozorno).

Pokiaľ ide o líšky (*Vulpes vulpes*), informátor z *Búrú* udáva, že ich nechytali aj preto, že sa ich báli. Často sa stalo, že líška sa prikradla až do humna a vzala tam spiečku alebo hus. Toto je však zjavne len výnimočný údaj, pretože na celom území je známe lapanie líšok do želez. Aj tento informátor vie napr. o tom, že vyššie, na okolí Myjavy, líšky *vidimovali*, t. j. vykiadali. Do líškej diery zasunuli horiaci bôrový konár, na ktorom je mnoho živice, aby to dobre dymilo. Keď konár vsunuli, dym im ukázal aj ďalšie otvory líšieho brloha. Tieto pozapchávali a len jeden nechali voľný. Líška vydusená dymom musela vychádzať týmto jediným voľným otvorom, a tu ju chytali do nastaveného vrecu, prípadne ju nejakým kykacom ubili.

Ján Mjartan

ZUSAMMENFASSUNG

In der Westslowakei, in Záhorie, haben sich mehrere interessante Angaben aus dem volkstümlichen Jagdwesen erhalten. Als ein altes Jagdwerkzeug diente hier der „glocek“, ein Knüttel aus Hartholz, der an einem Ende beschlagen war. Der „glocek“ wurde mit der Hand dem kleinen und mittelgrossen Wild nachgeworfen. Als ein verbreitetes Jagdwerkzeug dienten auch die „Schlingen“, Fallstricke aus Tierhaar oder aus Draht, die auf den Wegen und vor den Verstecken der Tiere aufgestellt wurden und die auch bei den klei-

nen und mittelgrossen Tieren, sowie bei der Vogelwelt benutzt wurden. Ein allgemein auch benutztes Jagdwerkzeug waren die „Zangen“ oder eiserne Fallen mit einer Feder, die von den Dorfschmieden und Zigeunern erzeugt wurden und die man mit einem Köder versehen den Tieren auf ihren Weg legte. Für kleinere Tiere wurden auch kistenartige Fallen benutzt, in welche das Tier dem Köder nachging und hier eingeschlossen wurde.

Spezielle Jagdpraktiken: die Zieselmäuse und Hamster wurden mit Wasser aus ihren

Verstecken herausgetrieben, zu den schlafenden Hasen näherte man sich in einer Spirale und erschlug sie mit Heugabeln oder Stöcken, die Vögel wurden auf Mistelleim gefangen. Den Haselhühnern wurde Korn in Schneehöhlen oder in aus Zweigen hergestellten Nistkästchen gestreut, wo man sie dann mit den Händen abfang. Ueblich ist das Fangen der Haselhühner in ein langes Fischernetz, das auf dem Feld in senkrechter Stellung gezogen wird. Die Wachteln wurden ähnlich gefangen, aber früher einmal als man zur Erntezeit die Sicheln benutzte, hat man sie umzingelt und mit den Hüten zugedeckt. Die Fasanen werden bei Nacht beleuchtet und mit

angezündetem Schwefel betäubt, oder werden sie auf Maiskörner, die man auf Fischerhäkchen aufsteckt, gefangen. Wildenten werden auf kleine, gleichfalls auf Fischerhäkchen aufgesteckte Fischlein, die ins Wasser getaucht werden, gefangen, oder auch auf aufgesteckte Lungenstücke, denn diese schwimmen ebenfalls auf der Wasseroberfläche. Die Füchse werden aus ihren Höhlen ausgeräuchert.

Iltisse, Marder, Bisamratten und Füchse werden ihres Felles wegen und weil sie schädlich sind, gefangen. Die übrigen Tiere wurden auch des Fleisches wegen gejagt, das als Ergänzung der Volksnahrung diente, die überwiegend pflanzlich war.